

Věra KUČOVÁ

DOI: <https://doi.org/10.56112/zpp.2024.1.05>

ABSTRAKT: *Téma zastoupení kulturních krajín na Seznamu světového dědictví bylo otevřeno na základě závěrů 16. zasedání Výboru pro světové dědictví v roce 1992 a od té doby počet na Seznamu převyšil sto takových území různé povahy. V roce 2023 byl status světového dědictví poprvé přiznán krajině s chmelníci, a to právě z České republiky. Článek tento úspěch zasazuje do širšího kontextu a využívá i srovnávací analýzu sestavenou při nominaci dědictví na Žatecku. Práce přináší souhrnné informace o tom, na základě jakých hodnot se světovým dědictvím staly různé krajiny, které reprezentují monokulturní zemědělskou produkci. Článek je strukturován podle hlavních plodin v produkčních kulturních krajinách na Seznamu světového dědictví zastoupených, ale představuje stručně i další krajiny s chmelníci. Krátké charakteristiky vybraných krajín mohou být inspirací pro lepší vnímání podobností i odlišností dědictví historické venkovské krajiny na národní úrovni a pro hledání forem mezioborové spolupráce pro ochranu tohoto možná nedoceňovaného kulturního dědictví.*

KLÍČOVÁ SLOVA: kulturní krajina; světové dědictví; Seznam světového dědictví; Žatec; chmelařská krajina; viniční krajina; srovnávací analýza

World exceptional agricultural production of the cultural landscape

ABSTRACT: *The topic of the representation of cultural landscapes on the World Heritage List was opened following the conclusions of the 16th session of the World Heritage Committee in 1992, and since then the number of such sites on the List has exceeded one hundred of a varies nature. In 2023, for the first time, the status of World Heritage Site was granted to a landscape with hop-growing plants, namely from the Czech Republic. The article puts this achievement in a broader context and uses a comparative analysis compiled during the nomination of the Žatec heritage site. The paper provides summary information on the basis of which values different landscapes representing monoculture agricultural production have become World Heritage Sites. The paper is structured according to the main crops in the productive cultural landscapes represented on the World Heritage List but also briefly introduces other landscapes with hop-growing crops. The brief characteristics of the selected landscapes may inspire a better perception of the similarities and differences of the heritage of historic rural landscapes at the national level and the search for forms of interdisciplinary cooperation for the protection of this perhaps under-appreciated cultural heritage.*

KEYWORDS: cultural landscape; world heritage; World Heritage List; Žatec; hop-growing landscape; vineyard landscape; comparative analysis

Úvodem

Podle pravidel navrhování památek, celků nebo širších území k zápisu na Seznam světového dědictví (*World Heritage List*, dále také „WHL“) je nezbytné doložit zajímavost a výjimečnost prostřednictvím srovnávací analýzy.¹ Její obsah se povinně vztahuje k místům shodné typologie, zejména takovým, která již jsou na Seznamu světového dědictví zapsána nebo jsou uvedena na tzv. *Indikativním seznamu* dalších zemí,² zejména na těch ve stejném kulturně-civilizačním regionu.

Významným referenčním dokumentem při posuzování potenciální výjimečné světové hodnoty (anglicky *outstanding universal value*, dále jen zaužívaná zkratka „OUV“) nominovaných kulturních nebo přírodních statků je zároveň

respektovaná „Globální strategie pro reprezentativní, důvěryhodný a vyvážený Seznam světového dědictví“.³ Tato Strategie v době vzniku (1994) popsala řadu tematických mezer a početní nevyváženost již zastoupených typů dědictví na (tehdy) existujícím Seznamu světového dědictví. V roce 2005 vydal ICOMOS studii, která hodnotí využívání zmíněné Globální strategie a rekapituluje i množství odborných workshopů a konferencí, jejichž cílem bylo blíže specifikovat nedostatečně zastoupené typy dědictví.⁴ V textu je konstatována vzrůstající potřeba zastoupení kulturních krajín, ale také deficit některých jejich typů, včetně těch, které představují kulturní krajiny a společenství spojené s pěstováním zemědělských plodin.⁵

■ Poznámky

1 Prováděcí směrnice k naplňování Úmluvy o ochraně světového dědictví (dále jen „Prováděcí směrnice k Úmluvě“) dostupné anglicky z: <https://whc.unesco.org/en/guidelines/>; česky zde: <https://www.mkcr.cz/smernice-prilohy-cs-1372>, článek směrnice č. 132, vyhledáno 14. 1. 2024.

2 Ibidem, článek směrnice č. 62.

3 The Global Strategy for a Representative, Credible and Balanced World Heritage List, dostupné z: <https://whc.unesco.org/en/globalstrategy/>, vyhledáno 14. 1. 2024.

4 Jukka Jokilehto (ed.), *The World Heritage List. Filling the Gaps – an Action Plan for the Future, Monuments and Sites XII*, 2005, dostupné online z: <https://openarchive.icomos.org/id/eprint/433/>, vyhledáno 14. 1. 2024.

5 Ibidem, zvl. s. 14, 22.

1

Obr. 1. Chmelnice v k. ú. Stebník. Krajina formovaná a využívaná pro pěstování chmele je od roku 2023 světovým dědictvím a reprezentuje ji krajina na Žatecku. Foto: Karel Kuča, 2016.

Nová památka světového dědictví *Žatec a krajina žateckého chmele* byla původně koncipována pod názvem *Žatec – město chmele* a definice hodnot odkazovala ke specifické urbanistické struktuře a zajímavé typologii objektů. Na základě doporučení ICOMOS byla ovšem nominace upravena právě na koncept kulturní krajiny, reprezentující pěstování a zpracování chmele (obr. 1).⁶

Kulturní krajiny v typologii Seznamu světového dědictví

Kulturní krajiny ve smyslu Úmluvy o ochraně světového dědictví představují „kombinovaná díla přírody a člověka“, přičemž pojem *kulturní krajina* zahrnuje širokou rozmanitost projevů interakce mezi člověkem a přírodním prostředím. Podrobnější definici kulturní krajiny přináší Prováděcí směrnice k naplňování Úmluvy o ochraně světového dědictví,⁷ v nichž lze také najít oporu pro hledání optimálního rozsahu kulturní krajiny, což není vždy metodicky snadné:

„Rozsah kulturní krajiny vybrané k zápisu na Seznam světového dědictví se váže k její funkčnosti a srozumitelnosti. V každém případě musí být vybraný vzorek dostatečně velký pro to, aby adekvátním způsobem reprezentoval celek kulturní krajiny, kterou ilustruje.“ Kulturní krajiny se rozdělují do tří typů (dříve kategorií),⁸ a to na *krajiny komponované*, tj. člověkem záměrně vytvořené, *krajiny organicky vyvinuté* a *kulturní krajiny asociativní*.⁹ V České republice se této obecné typologii v posledních letech věnovala řada prací,¹⁰ pro kontext této studie jsou však důležité ty zemědělské krajiny, které spadají obecně do typu krajiny organicky vyvinutých, ať již pokračujících nebo fosilních a reliktních.

Zemědělské monokulturní krajiny v kontextu světového dědictví

Již v době zařazení na Indikativní seznam pro budoucí nominace k zápisu za Seznam světového dědictví nemělo téma spojené s pěstováním a zpracováním chmele konkurenta i z hlediska přehledu uvedeného ve zmíněné Globální strategii. V době přípravy první verze nominace a hodnocení uvedeného projektu (2017–2018)¹¹ se však ukázalo, že srovnání vyargumentované poukázáním na deficit zastoupení tématu na Seznamu světového dědictví a důraz

■ Poznámky

6 Proces nominace včetně změny pojetí a informace o tom, z čeho se nová světová památka skládá, přináší samostatný článek v tomto čísle, viz Věra Kučová, *Žatec a krajina žateckého chmele na Seznamu světového dědictví*, s. 3–16.

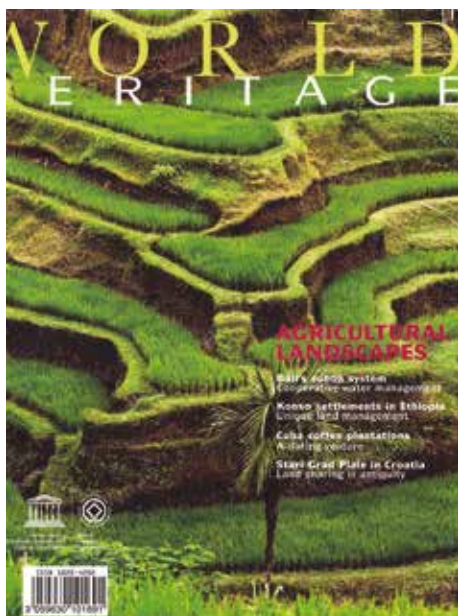
7 Definici a základní typologii kulturních krajín uvádějí články č. 47, 47bis a 47ter *Prováděcích směrnic k Úmluvě*. V nich je např. konkretizováno, že kulturní krajiny „ilustrují vývoj lidské společnosti a osídlení v čase pod vlivem fyzických omezení a/nebo příležitostí prezentovaných jejich přírodním prostředím a následnými sociálními, ekonomickými a kulturními silami, vnějšími i vnitřními“.

8 Jako „kategorie“ jsou uváděny v *Prováděcích směrnicích k Úmluvě* do roku 2021, do té doby jako jejich Příloha č. 3.

9 Přehled typů obsahuje článek 47bis *Prováděcích směrnic k Úmluvě*, viz pozn. 7.

10 O uvedených „kategoriích“, nově „typech“ kulturních krajín pojednává např. Věra Kučová, *Kulturní krajina a krajinné památkové zóny v České republice v kontextu světového kulturního a přírodního dědictví*, *Zprávy památkové péče* LXVIII, 2008, č. 4, s. 295–301. Na původní „kategorizaci“ navazuje i návrh národní typologie v knize Karel Kuča et al., *Historické kulturní krajiny České republiky*, Průhonice 2020.

11 Podrobněji viz Kučová (pozn. 6).

2

Obr. 2. Titulní stránka časopisu *World Heritage*, č. 69. Foto: archiv autorky.

na jedinečně dochované městské prostředí s historickými stavbami ke zdůvodnění OUV nestačí. Zahraničními experty bylo zdůrazněno, že takový přístup je příliš úzký. Pro definování specifika a výjimečnosti celého pěstebního a zpracovatelského procesu bylo požadováno i popsání dalších produkčních krajín, prezentujících na Seznamu světového dědictví tzv. *monokulturní zemědělské krajiny*, tedy produkční krajiny specializované na pěstování určité dominantní plodiny.

Základním východiskem pro srovnávací analýzu produkčních kulturních krajín byla podle zmíněných pravidel relevantní témata zastoupená na Seznamu světového dědictví, ale i výběr z kulturních krajín figurujících na Indikativním seznamu (*Tentative list*, dále také „TL“), a v neposlední řadě dostupná odborná literatura.

Od doby, kdy bylo téma kulturních krajín pro Seznam světového dědictví otevřeno,¹² se sdílená expertní znalost zemědělských krajín vyvíjí – sleduje podobnosti, výjimečnost a míru úprav krajiny pro efektivní hospodaření; důležité je sledovat i související nemateriální dědictví. Komplexní přehled a definitivní typologie zemědělských krajín, k nimž by se statek Žatec a krajina žateckého chmele mohl přímo vztahovat, však v době nominace nebyly k dispozici a nejsou zřejmě ani dosud. (Až) v roce 2017 došlo ICOMOS-IFLA k přijetí doktrinárního textu týkajícího se dědictví venkovských krajín,¹³ který hovoří rovněž o jejich významu a šíří hodnot. Z hlavních myšlenek dokumentu citujeme alespoň tezi, že „Venkovské krajiny jako dědictví zahrnují technické, vědecké a praktické znalosti související se vztahy mezi člověkem a přírodou“.¹⁴

Za inspirativní lze považovat speciální číslo revue *World Heritage* (obr. 2), které se zabývá zemědělskými krajínami jako krajínami jednoznačně kulturními.¹⁵ Revue obsahuje mj. zobecňující článek Pierre-Marie Tricauda s lapidárním názvem *Zemědělské krajiny v kontextu světového dědictví*.¹⁶ Ten nahlíží diverzitu zemědělských systémů z různých pohledů, včetně dělení podle charakteristik plodin a produktů, upozorňuje na krajiny specializované na textilní základnu a dokonce krajiny s chovem zvířat, která přímo zajišťují mléko, maso, kůži, a zároveň poskytují svou pracovní energii v agropastevních systémech. Tematické číslo revue zároveň potvrdilo, že „nejvděčnějšími“ zástupci zemědělských krajín jsou právě tzv. monokultury,¹⁷ neboť při jejich popisu lze zdůraznit doklady účelových úprav takových krajín, stejně jako i to, jakých úspěchů bylo dosaženo při stavbě souvisejících objektů a jak kvalitě produkce přispělo šlechtění původně planých rostlin.

Pro hledání specifických hodnot krajiny s chmelnicemi byly neméně důležité komparační pohledy založené na vizuálně výrazných úpravách krajiny, například při zřizování systémů využívání vodních zdrojů, existence ohrazení polí apod.

Jaké zemědělské produkční kulturní krajiny již obsahuje Seznam světového dědictví?

Na podzim roku 2023 figurovalo na Seznamu světového dědictví již 121 lokalit (z celkového počtu 1 199 po posledním rozšíření tohoto Seznamu) zařazených typologicky mezi kulturní krajiny, což představuje zhruba 10 % všech položek. Pouze u malé části těchto kulturních krajín jsou však výjimečná světová hodnota a její kritéria spojeny s pěstováním a zpracováním zemědělských plodin. Desítky dalších kulturních krajín navíc zahrnuje Indikativní seznam v záměrech mnoha států, zemědělské krajiny přitom nejsou dominantní.

Pro srozumitelnost dále provedeného výběru příkladů zemědělských krajín se statusem světového dědictví je předem potřebné vysvětlit, že i řada dalších kulturních krajín na Seznamu světového dědictví obsahuje produkční zemědělské plochy. Zejména vinice jsou v několika případech významnou součástí krajín světového dědictví, jejichž výjimečnou světovou hodnotu však primárně určují výjimečné architektonické soubory a urbanistické celky. Základem OUV takových kulturních krajín jsou proto znaky charakteristické pro komponované a asociativní kulturní krajiny. Jde například o vinice v částech Lednicko-valtického areálu, v údolí se zámky na Loire ve Francii nebo v německém Údolí horního středního Rýna. Terasy s rýžovými poli doplňují tematicky komplexní lokalitu, jakou je Kulturní

krajina balijské provincie: systém subaků – jako zhmotnění filozofie Tri Hita Karana – se skládá z pěti rýžových teras a jejich vodních chrámů a jako celek nese významné prvky architektonické kompozice krajín. Výjimkou z výše uvedeného je rozsáhlá, organicky vyvinutá krajina rakouského Wachau v údolí Dunaje v Rakousku, sdružující ve svém obrazu jedinečnou architekturu (kláštery, hrady, zříceniny), malebná města a vesnice a zároveň doklady zemědělského využití, především pro pěstování vinné révy, což je zmíněno i v definici její OUV (obr. 3).

Z hlediska produkčních krajín našeho klimatického pásma lze zmínit, že na Seznamu světového dědictví je nejvíce zapsáno krajín viničních, a to právě těch v Evropě. Další plodiny, jejichž mezinárodní význam byl zápisem na Seznam světového dědictví potvrzen, jsou plodiny jiných světadílů, zejména subtropických a tropických pásem. Při bližším prostudování jejich hlavních charakteristik – rostlin, dřevin, plodů a základních procesů, které ovlivnily krajínu i formování souvisejících staveb a sídel – lze však nalézt řadu podobností, a proto se jim budeme věnovat.

Někdo by mohl postrádat informace o dalších produkčních krajínách, jež jsou v období vegetace vizuálně výrazné i v našem klimatickém pásmu. Zemědělské krajiny s velkými plochami obilovin, řepky, brambor, případně ovocnářské krajiny nejsou zatím na Seznamu světového dědictví ani ve veřejně deklarovaných nominačních záměrech států obsaženy, a nejsou proto dále komentovány. Nelze ale zároveň vyloučit, že k nominaci některé takové typologicky výrazné zemědělské krajiny v budoucnu nemůže dojít.

■ Poznámky

12 16. zasedání Výboru pro světové dědictví v roce 1992, více např. Kuča (pozn. 10).

13 ICOMOS-IFLA Principles Concerning Rural Landscapes as Heritage (GA 2017 6-3-1 – Doctrinal Texts), dostupné z https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/General_Assemblies/19th_Delhi_2017/Working_Documents-First_Batch-August_2017/GA2017_6-3-1_RuralLandscapesPrinciples_EN_final20170730.pdf, vyhledáno 14. 1. 2024.

14 Ibidem.

15 *World Heritage* 2013, č. 69, dostupné z: <https://www.calameo.com/read/00332997247675cccaf1e>, vyhledáno 14. 1. 2024.

16 Pierre-Marie Tricaud, *Agricultural Landscapes in a World Heritage Context*, *World Heritage*, č. 69, 2013, s. 60–63.

17 K pojmu „monokultura“ více viz *Monokultura – co to je, definice a pojem*, dostupné z: <https://cs.economy-pedia.com/11031673-monoculture>, vyhledáno 14. 1. 2024.

Obr. 3. Vinice jsou významnou součástí krajiny světového dědictví Kulturní krajina Wachau, vinice severně od Kremsu, Rakousko. Foto: Věra Kučová, 2007.

Obr. 4. Chmelnice ve zvlněném terénu vrchoviny Džbán – pole západně od Vinařic, Žatecká chmelářská oblast. Foto: Věra Kučová, 2020.

Krajiny s chmelnicemi¹⁸

I když je Žatec a krajina žateckého chmele nově jedinou produkční krajinou reprezentující pěstování chmele, která je zastoupena na Seznamu světového dědictví, bylo by nesprávné zcela vynechat informaci o výjimečnosti žatecké krajiny právě mezi krajinami s různě dlouhou tradicí pěstování této plodiny.¹⁹ Zde se dotkneme jen těch významných, umožňujících základní srovnání se Žateckem.

Chmelářské oblasti v Česku

V České republice se rozlišují tři chmelářské oblasti: Žatecká a Úštěcká v Čechách a Tršická na Moravě.²⁰ Žatecká chmelářská oblast je z nich nejrozsáhlejší a její produkční plochy se nacházejí v několika okresech tří krajů. Nivní chmelářská krajina u vtoku potoka Blšanky (nazývaného také Zlatý potok) do Ohře je rozsahem a koncentrací chmelnic, ale zejména stářím využitého území pro chmelnice bezkonkurenčně nejlepším reprezentantem, a proto byla nominace k zápisu na Seznam světového dědictví zacílena právě na tuto oblast. V historii se rozloha chmelnic v okolí Žatce sice několikrát i významně proměnila, ale území okolo vesnice Stekník reprezentuje nejtrvalejší, staletími ustálenou polohu, zobrazovanou a popisovanou dlouhodobě v historických pramenech.

I v rámci Žatecké chmelářské oblasti leží řada dalších významných krajin s chmelnicemi, jako například na Ročovsku nebo Kněževsi-Kolešovicích. I krajinná památková zóna, která se stala světovým dědictvím, je jen výsekem podstatně větší krajiny chmelnic a vybrané území okolo Stekníka je v současnosti všechny reprezentuje. Celkový obraz krajiny s chmelnicemi se liší zejména v závislosti na morfologii; úrodná niva meandrů okolo Ohře je víceméně plochá, jižním směrem po obou stranách vrchoviny Džbán jsou chmelnice i v poměrně zvlněné krajině (obr. 4).

Úštěcká chmelářská oblast je nazvaná podle města Úštěk, které je jejím středem a v jehož širším okolí byly v minulosti zřizovány vinice a chmelnice. Ty jsou zachyceny na I. vojenském mapování (východně od Liběšic). Teprve v polovině 19. století dokládá II. vojenské mapování značnou koncentraci chmelnic také například v okolí Hořtky a Polep (severně od Roudnice nad Labem). Úštěk se stal významným centrem pěstování a zpracování chmele zejména

3

4

po roce 1850, roku 1865 zde byla zřízena známkovna chmele. Na obou předměstích Úštěku byla postavena řada budov pro úpravu, balení a skladování chmele. Od té doby se plocha chmelnic zvětšovala v celé oblasti, ale dodnes z nich přetrvala jen menší část. Pro charakteristiku celkového obrazu krajiny platí totéž jako u oblasti Žatecké; její produkční části leží jak ve zvlněné krajině Českého středohoří, tak v ploché krajině severně od Labe, jejich největší koncentrace je mezi obcemi Polepy a Lounky (obr. 5).

■ Poznámky

18 Pasáž o krajinách s chmelnicemi je založena na příslušné kapitole v knize uvedené v pozn. 19, pro niž je zpracovali Jiří Vent a autorka tohoto článku.

19 Všechny aktivní chmelářské oblasti detailněji komentuje zdrojová srovnávací studie, kde tyto části připravil Jiří Vent již pro první text komparace v letech 2015–2017 a byly využity i ve verzi výsledné. Podrobněji viz Kučová (pozn. 6).

20 Přesný Seznam katastrálních území, která tvoří chmelářské oblasti a chmelářské polohy, obsahuje Příloha 1 vyhlášky 325/2004 Sb., kterou se provádí zákon

5

6

Tršická chmelařská oblast sice navazuje na starou pěstitelskou tradici,²¹ ale ve své nynější podobě je velmi mladá. Novodobý vývoj chmelařství započal v 60. letech 19. století.²² V roce 1883 byl ustaven *Chmelařský spolek pro Tršice a okolí*, který měl vlastní pokusnou chmelnici a díky jeho podpoře byla v roce 1927 postavena moderní budova Zemské odborné zemědělsko-chmelařské školy v Tršicích. Vrcholný rozsah chmelnic se datuje k počátku 20. století, po stagnaci v polovině století nastal od 50. let po-

malý vzestup, produkce probíhá i v současnosti. Nikdy se zde ale nevytvořilo městské zpracovatelské prostředí blízké Žatci či Úštěku.

Další mezinárodně významné chmelařské oblasti v Evropě

Z německých zemí, kde má pěstování chmele rovněž nezanedbatelnou tradici, je nejvýznamnější Bavorsko. Produkční a obchodní střediska jsou zde dochována rozptýleně v menších bavorských obcích a městech. Jednou z nejrozsáhlejších

Obr. 5. Chmelnice v rovinné krajině Polabí jsou vizuálně velmi podobné těm v oblasti Žatecké v ploché krajině meandrů, Úštická chmelařská oblast. Foto: Karel Kuča, 2006.

Obr. 6. Poperinge, hlavní budova Chmelařského muzea, Belgie. Foto: Karel Kuča, 2011.

chmelařských oblastí je oblast Mainburg-Hallertau, území zhruba mezi Řeznem a Mnichovem; hlavními obchodními středisky chmelařství jsou Mainburg, Wolnzach nebo Au in der Hallertau. Ve městě Wolnzach jižně od Regensburgu bylo v roce 2002 otevřeno celoněmecké chmelařské muzeum – Deutsches Hopfenmuseum – jako moderní budova.

Další vyšší koncentrace chmelnic se nachází jižně od Norimberku. Zde leží město Spalt s řadou historických hrázděných domů s vysokými štíty, v nichž lze podobně jako v Žatci najít doklady sušení chmele včetně jednoduchých kladkových výtahů. Objekty dochované v téměř intaktní historické podobě dokládají zejména produkci chmele v předindustriálním období. V širším okolí se rovněž nacházejí chmelnice a rozptýlené zemědělské budovy určené ke skladování rostlinných produktů včetně sušení a skladování chmele. Každoročně se zde koná slavnost *Hopfenzuperfest*.

S obchodováním s chmelem je spojen přímo Norimberk, který do poloviny 19. století byl dokonce nejvýznamnějším střediskem obchodu s chmelem v Evropě. Sklady a sušárny chmele byly stavěny v jeho předměstských částech. S ohledem na velikost města již v době nástupu průmyslového zpracování chmele nedošlo v Norimberku ke koncentraci zpracování a obchodu v jednom předměstí jako v Žatci. Během bombardování ze strany spojeneckých vojsk na konci 2. světové války bylo poškozeno mnoho budov. Jedinou významnější památkou spojenou s obchodem s chmelem ve městě je bývalá celnice – *Mauthalle* –, během 2. světové války rovněž silně poškozená, v 50. letech 20. století opravená.

Další bavorské město Bamberk je „historickou ikonou“ pro pivovarníky celého světa, neboť

■ Poznámky

č. 97/1996 Sb., o ochraně chmele, v platném znění. Nejvíce odborných informací o vlastním pěstování chmele z národního prostředí lze nalézt na webu Svazu pěstitelů chmele České republiky, dostupné z: <http://www.cz hops.cz/>, vyhledáno 14. 1. 2024.

²¹ První zmínka o pěstování chmele v Tršicích pochází z roku 1506, v roce 1561 se připomíná pivovar.

²² V roce 1861 rolník Hynek Floryk ve spolupráci s chmelařským odborníkem prof. Janem Lambem vydal první chmelnici a produkční úspěchy vedly k rychlému zakládání chmelnic v Tršicích i okolí.

Obr. 7. Beltring, Kent, Anglie. Příklad typologicky svébytného typu sušáren na anglickém venkově – na snímku pouze část rozsáhlého areálu těchto staveb. Foto: Karel Kuča, 2011.

zde a v okolí jsou dosud činné mnohé pivovary a souvisejícím světově uznávaným odvětvím je zde místní sladovnický průmysl.²³ S rozmachem industriální výroby piva a zvýšenou poptávkou po chmelu v 19. století došlo v regionu okolo Bamberku k nárůstu produkce chmele. Do obchodu s ním se zde tehdy zapojily zejména židovské rodiny, které měly napojení na sousední chmelová obchodní centra, Norimberk a Žatec. I v tomto městě mělo na osud objektů spojených se zpracováním chmele zásadní dopad bombardování předměstí na konci 2. světové války.

V Bádensku-Württembersku je nejvýznamnějším městem spojeným s pěstováním chmelu malé město Tett nang u Bodamského jezera, v jehož okolí se také ve velkých plochách pěstuje kvalitní aromatický chmel. Místní Chmelařské muzeum (*Tett nanger Hopfenmuseum*), založené jako první svého druhu v Německu, využívá historickou trojpodlažní stavbu k prezentaci zdejší chmelařské tradice. Ve městě se však nenachází podobný soubor chmelařských staveb jako v Žatci. V okolí je nadále velké množství chmelnic. Dlouhou tradici pěstování chmelu prezentuje chmelařská oblast Elbe – Saale, která je nejsevernějším chmelařským regionem v Německu.

Uznávanou zemí s tradicí pивní kultury je i Belgie, která byla dokonce úspěšná v nominaci na Seznam nemateriálního dědictví.²⁴ V souvislosti s tím se samozřejmě dochovaly rovněž záznamy o pěstování a využívání chmele již z 13. století; většina chmele pro vaření piva se však dovážela. Největší podíl belgické produkce chmele v současnosti zajišťuje region v okolí města Poperinge, které je také nazýváno městem chmele (*Hoppestad*). Sklad chmele s podobnými architektonickými rysy, jakými se vyznačují objekty v Žatci, představuje budova Chmelařského muzea (obr. 6),²⁵ jehož expozice ovšem zdaleka nedosahuje rozsahu a naučné kvality muzea tohoto zaměření v Žatci. Poperinge a Žatec jsou dokonce několik let partnerskými městy. Největší množství chmelnic lze nalézt jihozápadně od města.

Chmel se dosud pěstuje i ve Francii, a to v severozápadní části Alsaska, které je také hlavní francouzskou oblastí s tradicí výroby piva. Od středověku až do 2. světové války hrála významnou roli v pěstování a obchodu chmelem oblast mezi městy Štrasburk, Brumath a Hagenau. Původní historické sklady ve městech byly postupně bourány, neboť rodinné farmy a později ani družstva nebyly schopny konkurovat nadnárodním obchodním firmám. Významnou

7

památkou na obchodování s chmelem je halový objekt ve městě Hagenau, které díky své poloze na hranici Alsaska a Bádenska hrálo v historii významnou obchodní roli. Ve městě se dochovala velká tržnice chmele (*Halle au houblon*) z roku 1867. Chmelnic je v této oblasti v současnosti málo, nejvíce jihozápadně od města Brumath.

Tradice pěstování chmele a vaření piva je historicky spojena také s britskými ostrovy. Do Anglie se chmel dostal později než do střední Evropy; předpokládá se transport až v 15. století. Pěstovat se začal nejprve v Kentu. K velkému rozmachu výroby piva došlo během industriální éry Británie, kdy se produkce chmele rozšířila v klimaticky příznivějších hrabstvích na jihu Anglie, kromě Kentu i do Sussexu. Specifikem anglického venkova jsou sušárny chmele – *oast houses* –,²⁶ typy staveb, jaké se v Česku s jedinou výjimkou nenacházejí.²⁷ Největším dochovaným areálem s těmito sušárnami je Chmelařská farma Beltring jižně od East Peckhamu v Kentu,²⁸ pokládána za zcela ikonický celek (obr. 7). Chmelnice však v Anglii již nejsou početné, v současnosti je lze v Kentu nalézt například severně od města Maidstone; obecně jsou však v Anglii spíše vzácností, právě z důvodu nákladnosti ma-

■ Poznámky

23 Historické centrum Bamberku je zapsáno na Seznamu světového dědictví, ovšem pro odlišné hodnotové atributy, než jsou doklady zpracování chmele či obchod s ním.

24 V roce 2016 se Belgii podařilo prosadit pивní tradici jako národní projekt. Viz UNESCO, *Intangible Heritage : Beer Culture in Belgium*, dostupné z: <https://ich.unesco.org/en/RL/beer-culture-in-belgium-01062>, vyhledáno 14. 1. 2024. Více viz článek Dity Limové v tomto čísle: *Nehmotné aspekty hodnot chmelařského dědictví*, s. 71–77.

25 Jakkoli je muzeum kvalitně opraveným areálem, jde o jednotlivost, bez analogie množství a koncentrace staveb tohoto druhu, jakými disponuje Žatec a krajina žateckého chmele.

26 *Hukins Hops: Exploring the History of Oast Houses Today*, dostupné z: <https://www.hukins-hops.co.uk/our-story/news-press/history-of-oast-houses/>, vyhledáno 14. 1. 2024.

27 Jedinou kruhovou sušárnou chmele je nedávno zachráněná sušárna v Dubé u České Lípy, viz <https://pamatkovykatalog.cz/susarna-chmele-13477060>, vyhledáno 14. 1. 2024.

28 *The Hop Farm Village*, dostupné z: <https://thehopfarm.co.uk/>, vyhledáno 14. 1. 2024.

8a

8b

nuální práce při pěstování chmele. Další chmelářské oblasti lze dodnes nalézt na středozápadě, v Herefordshire a Worcestershire.

Další chmelářské oblasti v Evropě

Chmel se v nižších objemech pěstuje i v Polsku, v okolí města Lublin, podle něhož je nazvaná celá *lublínská chmelářská oblast*, v níž leží velké množství chmelnic; další je zejména jihovýchodně od města Nowy Tomyśl ve Velkopolském vojvodství. Do oblasti okolo města Žitomir na severo-

západě Ukrajiny přinesli tradici pěstování chmele osadníci z Čech, kteří se zde usadili na pozvání ruského cara po roce 1868. Na Slovensku byly pod vlivem české části Československa ve 20. století založeny chmelnice v oblasti okolo řeky Váh, kdy byl postaven i zpracovatelský závod na chmel Horná Streda. Ve Slovinsku jsou příhodné podmínky k pěstování chmele okolo města Žalec, které shodou okolností díky pěstování patří k partnerským městům Žatce. Rozsáhlé chmelnice leží zejména jižně od řeky Savinja.

Obr. 8a–b. Vizualní proměna a „průhlednost“ krajiny s vinicemi v průběhu roku: a) Hradisko u Velkých Bílovic, okr. Břeclav, b) Mutěnice, okr. Hodonín. Foto: Věra Kučová, 2017 a 2020.

Pro úplnost uvedme i chmelářskou oblast León, rozkládající se na severu Španělska, rovněž s poměrně mladou historií pěstování chmele až z počátku 20. století. Další státy střední, jižní a jihovýchodní Evropy se primárně orientovaly na pěstování vinné révy a rozvoj produkce vína.

Další významné mimoevropské regiony s chmelnicemi

Vedle Německa jsou v současné době lídrem světového trhu chmelem Spojené státy americké. Tradice pěstování chmelové révy a výroby piva je tam mladší než v Evropě, váže se na import z období kolonialistických výbojů Evropanů (jako u mnoha dalších odvětví); začátek intenzivnějšího pěstování chmele v USA nastal v 19. století. Hlavní chmelářskou oblastí, která zajišťuje významný podíl chmele pro americký trh i obchod s dalšími zeměmi, je oblast Yakima ve státu Washington. Historické venkovské sušárny v oblasti Yakima jsou tvarově a způsobem sestavování do skupin určitou analogií staveb ve venkovských oblastech Kentu, střechy s větráky ale nemají formu kuželů, nýbrž jehlanů uzavřených větrací vízkou. V údolí Yakima je také situováno jediné tematické chmelářské muzeum USA ve městě Toppenish.²⁹ Úrodná oblast kombinuje chmelnice s rozsáhlými ovocnými sady. Pěstování chmele je rozšířeno i v okolních státech Oregon, ve Willamette Valley, a Idaho, v Treasure Valley.

Největším výrobcem piva na světě je v současnosti Čína, kde v novodobé historii roste i produkce chmele, a to v severních provinciích Xinjiang a Gansu, v oblastech okolo historické obchodní „Hedvábné stezky“. Větší koncentraci chmelnic lze nalézt například v severní části čtvrti Zhejiang. Chmelářský obor zde roste od druhé poloviny 20. století³⁰ a k pěstování chmele využívá znalosti zemí, které tento nápoj rozvíjely o staletí dříve, a kombinuje i moderní technologie zavlažování.

Chmelářské oblasti v Austrálii a na Novém Zélandu také souvisejí s postupem koloniálních cest Evropanů.

■ Poznámky

29 Chmelářské muzeum ve městě Toppenish, viz *American Hop Museum*, dostupné z: <https://americanhopmuseum.org/>, vyhledáno 14. 1. 2024.

30 *China Hops Grower*, dostupné z: <https://www.elim-natural.com/company-profile/>, vyhledáno 14. 1. 2024.

Obr. 9a–b. Vizualní proměna a „průhlednost“ krajiny s chmelnicemi v průběhu roku, na příkladu chmelnic u vesnice Stekník, v pozadí se zámek: a) vzhled před fází růstu chmelových rostlin (obvykle do začátku května), b) vzhled ve vrcholné fázi před sklizní (srpen–září). Foto: Věra Kučová, 2009 a 2016.

Japonsko patří dlouhodobě k hlavním odběratelům žateckého chmele, jeho vlastní produkce v Japonsku započala až ve 20. století. Chmel se pěstuje nejvíce v prefekturách Iwate, Akita, Yamage; větší koncentrace chmelnic je u obce Tono³¹ a Kawaguchi v Iwate. Další chmelnice jsou v prefekturách Aomori a Hokkaido. Většina japonského chmele je přímo spojena s jednotlivými japonskými pivovary, kdy největší část produkce spadá pod pivovar Kirin, Asahi a Sapporo³² využívající chmel z chmelnic v úrodných meandrech řeky Ishikari-gawa.

Dále si krátce představíme kulturní krajiny se zemědělskou monokulturou zapsané již na Seznamu světového dědictví nebo s cílem budoucí nominace na Indikativním seznamu. Kromě početné skupiny krajin s vinicemi jde (možná překvapivě) vesměs o plodiny subtropického nebo tropického klimatického pásma.

Krajiny s vinicemi

Vinná réva je jednou z nejstarších kulturních rostlin pěstovaných ve vhodných přírodních a klimatických podmínkách mírného pásma. Je to dřevnatá liána, která se pne po oporách, k nimž se přichycuje pomocí úponků. Právě krajiny s vinicemi jsou krajinám s chmelnicemi proto nejbližší, protože k pěstování také využívají stálou podpůrnou konstrukci, a z tohoto důvodu jim i zde věnujeme největší prostor. Viniční a chmelařské krajiny jsou v krajině vizuálně výrazné a funkčně nezaměnitelné i v období mimo hlavní produkční sezónu, zejména díky již zmíněným stabilním podpůrným konstrukcím.

Z hlediska základní morfologie krajiny jsou pro vinice nejčastějším základem svažité terény a na nich zbudované i různě široké terasy. Někde jde o velmi svažité terény různého sklonu, které svými různě (i po spádnicí nebo šikmo po svahu) orientovanými řádky vytvářejí vizuálně zcela specifické krajiny, jejichž struktury malebně zdůrazňují modelaci terénu. V chmelařských krajinách naopak nebyly svažité terény preferovány ani v dobách nejstarších kúlových chmelnic, neboť sezónní manipulace s dlouhými kúly byla ve svazech velmi nekomfortní.³³ Chmelnice byly proto přednostně zakládány v rovinném terénu, který byl předpokladem pro lepší stabilitu podpůrné konstrukce chmelnice, ale byl především praktický pro pohyb pracovníků a techniky při náročném a častém obdělávání chmelnice a následném česání a zpracování chmele.

9a

9b

Vinná réva vyžaduje (i když ne ve všech případech) umělou podporu pro svůj růst, nejde však o vysoké konstrukce. Chmelová réva podporu potřebuje v každém případě, protože rostlina dorůstá podle odrůdy jednotlivě do výšky až 4–7 metrů. Chmelnice v krajině proto vytvářejí vyšší bloky, v plném růstu před sklizní často zcela zakrývající krajinný kontext.

Společným vizuálně výrazným znakem chmelnic a vinic je zároveň „sezónní optické zahušťování“ pole, a to v závislosti na růstu lián a vinných výhonků a zvětšování listů a plodů. V průběhu roku je přitom proměna vizuálního působení v krajině mnohem dynamičtější u chmelnic než u vinic. V době hlavní vegetace chmele se totiž

■ Poznámky

31 The Nippon Foundation: Iwate Prefecture's Hop-Producing Tono City's Distinctive Craft Beer, dostupné z: <https://www.nippon-foundation.or.jp/en/news/articles/2020/20200406-43828.html>, vyhledáno 14. 1. 2024.

32 Zdeněk Rosa, Za poznáním do Japonska s českými a moravskými pěstiteli chmele, *Český chmel = Czech Hops* 2018, s. 70–73.

33 Prakticky do začátku 20. století dominovaly kúlové podpěry; kúly se každoročně do země zatloukaly a při sklizni spolu s chmelovou liánou vytrhávaly (a přes zimu skladovaly), chmelnice byla v té době „zcela prázdná“, na rozdíl od současných trvalých chmelnic s podpůrnou konstrukcí.

10

podoba krajiny mění prakticky v řádu dnů. „Vizuální dynamika“ chmelařské krajiny není srovnatelná s žádnou jinou produkční krajinou, a to ani v jiných klimatických oblastech. V hlavní, letní sezóně před sklizní představují vinice a zejména chmelnice prakticky „okem neproniknutelné“ části krajiny. U chmelnic je přitom díky výšce podpěr tato proměna výraznější (obr. 8a, b). Právě při sklizni se obraz chmelnic zcela radikálně, „před očima“ a v průběhu několika dnů promění a stav „prázdných polí“ zůstává až zase do jara. Chmelnice jsou tedy cca od poloviny září, přes zimu až do konce dubna zcela bez rostlin a o jejich funkci svědčí pouze základní konstrukce, jejichž horní „obrys“ vymezuje soustava horních drátů, připravených na zavěšení vodicích drátků.

Vinice po sklizni nadále obsahuje keře vinné révy a (většinou) základní sloupky a trvalé vodorovné vodicí dráty. Vinice je i po sklizni hroznů „vizuálně zhuštěná“ až do doby, než opadá listí. I poté až do jarního cyklu tvoří různě „průhlednou“ strukturu vlastních dřevin a případně nižší konstrukce podpěry vodorovného vedení (obr. 9a, b).

Mezi nejvýznamnější pěstitelské oblasti vinných hroznů patří západní a jižní Evropa (Francie, Itálie, Španělsko, Portugalsko, Německo), ceněná jsou i vína z Evropy jihovýchodní (Maďarsko, Rumunsko, Bulharsko a Moldávie). Rovněž v Česku jsou malebné a produkci kvalitní vinné krajiny, a to jak na Moravě, tak v Čechách. Jejich krajinným charakteristikám je i u nás věnována rovněž početná odborná literatura, včetně té sledující primárně hodnoty kulturně-historické.³⁴

Na amerických kontinentech patří mezi významné oblasti některá území v USA, Argentině a Chile, pro africký kontinent je nejvýznamnější Jihoafrická republika a další významné oblasti se nacházejí v Austrálii.

Rovnou uvedme, že z hlediska zastoupení produkčních krajín na Seznamu světového dědictví jsou krajiny s vinicemi a následnou výrobou vína nejpočetnější, a to jak již na tomto Seznamu zapsané, tak uvedené v nominačních záměrech řady států. V roce 2023 bylo na Seznamu zapsáno jedenáct takových krajín; všechny se přitom nacházejí v Evropě.

Status světového dědictví získaly již vinné krajiny vnitrozemské, mezi nimi Jurisdikce Saint Emilion ve Francii,³⁵ Tokaj v Maďarsku (obr. 12),³⁶ krajina s terasovými vinicemi Lavaux ve Švýcarsku podél severního pobřeží Ženevského jezera (obr. 10).³⁷ Terénní nebo další vizuální specifika mají vinice přímořské (Portovenere, Cinqueterre a ostrovy Palmaria, Tino a Tinetto)³⁸ nebo na ostrovech (Krajina kultury vinic na ostrově Pico³⁹ nebo Kulturní krajina Stari Grad Plain na ostrově Hvar v Chorvatsku).⁴⁰ V posledních letech Seznam světového dědictví doplnily vinné krajiny s vysoce ceněnými druhy vína v oblasti Champagne,⁴¹ v Burgundsku jižně od města Dijon, kde je OUV definována ve vztahu k tzv. *climates*.⁴²

Jakkoli by se zdálo, že si vinné krajiny musejí být podobné, příslušné státy při nominaci udělaly maximum pro vysvětlení, že jsou vzájemně odlišné a něčím výjimečné, a to jak z hlediska terénu, ve vztahu k expozici vnějším mikroklimatickým jevům, ale i v souvisejících zpracovatelských stavbách, procesech a tradicích. Vizuální

Obr. 10. Terasově řešené vinice u vesnice Rivaz v oblasti Lavaux na k jihu exponovaném severním břehu Ženevského jezera, Švýcarsko. Foto: Martin Horáček, 2013.

stránka krajín s vinicemi se liší také podle celkové morfologie území, terasového nebo jiného řešení, způsobu vymezení tratí či dokonce výrazného ohrazení zdmi různé výšky a druhu kamennů. Do popisů vinných krajín se také propisují specifika různých terroir.⁴³

Jako příklad uvedme specifika pěstebních ploch na ostrově Pico, jejichž identitu ovlivnila právě expozice vůči větru a jím hnané slané mořské vodě. Výsledkem účelové úpravy krajiny je pozoruhodná skladba stovek malých obdélníkových pozemků vymezených lineárním rastrem ohradních zdí probíhajících rovnoběžně se skalnatým pobřežím a na ně kolmých zdí vystavěných směrem do vnitrozemí (obr. 11).

■ Poznámky

34 Např. Jitka Matuszková – Věra Kovářů, *Vinohradnické stavby na Moravě = Viticultural Buildings of Moravia*, Brno 2004.

35 World Heritage Centre, *The List: Jurisdiction of Saint-Emilion*, dostupné z: <https://whc.unesco.org/en/list/932>, vyhledáno 14. 1. 2024.

36 World Heritage Centre, *The List: Tokaj Wine Region Historic Cultural Landscape*, dostupné z: <https://whc.unesco.org/en/list/1063>, vyhledáno 14. 1. 2024.

37 World Heritage Centre, *The List: Lavaux, Vineyard Terraces*, dostupné z: <https://whc.unesco.org/en/list/1243>, vyhledáno 14. 1. 2024.

38 World Heritage Centre, *The List: Portovenere, Cinque Terre, and the Islands (Palmaria, Tino and Tinetto)*, dostupné z: <https://whc.unesco.org/en/list/826>, vyhledáno 14. 1. 2024.

39 World Heritage Centre, *The List: Landscape of the Pico Island Vineyard Culture*, dostupné z: <https://whc.unesco.org/en/list/1117>, vyhledáno 14. 1. 2024.

40 World Heritage Centre, *The List: Stari Grad Plain*, dostupné z: <https://whc.unesco.org/en/list/1240>, vyhledáno 14. 1. 2024.

41 World Heritage Centre, *The List: Champagne Hillsides, Houses and Cellars*, dostupné z: <https://whc.unesco.org/en/list/1465>, vyhledáno 14. 1. 2024.

42 World Heritage Centre, *The List: The Climats, terroirs of Burgundy*, dostupné z: <https://whc.unesco.org/en/list/1425>. „Climats“ jsou přesně vymezené vinné pozemky na svazích Côte de Nuits a Côte de Beaune jižně od města Dijon. Byly formovány lidskou kultivací a vzájemně se odlišují podle různých druhů révy a specifických přírodních podmínek (geologie a expozice).

43 K pojmu více viz Petr Ackermann et al., *Velký vinařský slovník*, Praha 2007.

11

12

13a

13b

Obr. 11. Nezaměnitelná podoba vinic chráněných zídkami před větrem ve vinařské krajině na ostrově Pico, Portugalsko. Foto: Matheus Hobold Sovernigo (CC BY-SA 4.0 Deed).

Obr. 12. Krajina s vinicemi Tokaj, Maďarsko. Foto: Karel Kuča, 2005.

Obr. 13a–b. Dědictví související s pěstováním a zpracováním vinných hroznů je spojeno s pokračující tradicí i v Dolním Rakousku, kde se dochovalo několik malebných celků s nezaměnitelným geniem loci: a) řada vinařských sklepů severně od Wildendürnbachu, na svazích kopce Galgenberg, b) celek vinařských staveb jižně od Unterstinkenbrunn. Foto: Věra Kučová, 2007.

Specifickou krajinou mozaiku ale nemusí tvořit pouze kamenné ohradní zdi: Vinařská krajina Valdobbiadene v severovýchodní Itálii s produkcí vína Prosecco je v definici své výjimečnosti charakterizována i specifickými útvary zvanými *ciglion*, které vytvořily zvláštní šachovnicovou krajinu skládající se z řad vinic, vymezených zídka-
mi rovnoběžnými a kolmými ke svahu. Ke zvláštním estetickým charakteristikám této krajiny od 19. století však přispěla technika úpravy révy nazvaná *bellussera*, spočívající v nadzvednutí výhonů révy do obloukové struktury nad zemí.⁴⁴

Znalci vernakulární architektury mohou odlišit krajiny právě i podle specifík místní venkovské architektury, jejíž vývoj se samozřejmě váže na širší region. Právě související stavby, jejich měřítko, materiálové a tvarové řešení jsou mnohde nezaměnitelné.

Kromě výše zmíněných již mezinárodně zviditelněných krajin s vinicemi zařadily i další státy na Indikativní seznam záměry nominací krajin s vinicemi či tradicí zpracování hroznů. Jsou mezi nimi jak evropské země se záměry Španělska, Maďarska, Srbska, Chorvatska,⁴⁵ tak poprvé i jiných regionů, konkrétně Peru⁴⁶ a Jižní Afriky.⁴⁷ Z anotací je zřejmé, že státy budou rovněž akcentovat jak odlišnosti patrné v úsilí věnovaném přípravě pěstebních ploch, tak související stavební dědictví.

Nominační záměr Negotinské sklepy v Srb-
sku⁴⁸ představuje v anotaci jako hlavní hodnotu právě soubory staveb, které byly místem zpracování produkce hroznů, sloužily rovněž jako sklady vína a o jejich významu svědčí i jejich velikost, která mnohdy předčila obytné stavby. Taková nominace se určitě bude muset vyrovnat nejen se sklepními objekty v již na Seznamu světového dědictví zapsaném Tokajsku, ale i s početnými dochovanými soubory obdobných staveb právě

ve střední a jihovýchodní Evropě. Z nich připomeňme malebné sestavy viničních sklípků, jaké obsahují například naše památkové rezervace ve Vlčnově, Blatnici pod Sv. Antoníčkem (obr. 15) nebo soubor sklepů Plže u Petrova (obr. 14).

■ Poznámky

44 Metoda Bellussera, dostupné z: <https://www.decafe.cz/blog/metoda-bellussera/>, vyhledáno 14. 1. 2024.

45 World Heritage Centre, *Tentative Lists: Primošten vineyards*, dostupné z: <https://whc.unesco.org/en/tentativelists/5102/>, vyhledáno 14. 1. 2024.

46 World Heritage Centre, *Tentative Lists: Wineries and Vineyards for traditional Pisco Production*, dostupné z: <https://whc.unesco.org/en/tentativelists/6414/>, vyhledáno 14. 1. 2024.

47 Jihoafrický záměr Early Farmsteads of the Cape Winelands (Rané usedlosti krajiny u Kapského mysu) poměrně překvapivě z Indikativního seznamu nedávno „zmizel“, což neznamená, že tamní krajina produkující četné oblíbené značky zajímavá není. Jde o doklady transferu know-how někdejších evropských kolonistů.

48 World Heritage Centre, *Tentative Lists: Negotinske Pivnice*, dostupné z: <https://whc.unesco.org/en/tentativelists/5537/>, vyhledáno 14. 1. 2024.

14

15

Obr. 14. Petrou, okr. Hodonín. Soubor vinných sklepů Petrou-Plže je zcela první památkovou rezervací venkovských staveb, chráněných jako celek od roku 1983. Foto: Karel Kuča, 2012.

Obr. 15. Blatnice pod sv. Antonínkem, okr. Uherské Hradiště. Dlouhá řada vinařských bud lemující na severovýchodě zástavbu vesnice a navazující na ní rozsáhlé území s vinicemi. Foto: Karel Kuča, 2011.

Rovněž v Dolním Rakousku je zaznamenán zájem o mezinárodní zviditelnění tamní vinařské kultury, kterou uchovávají celky krajiny s vinařskými boudami a sklepy (obr. 13a–b). Téma se proto nabízí k hlubší odborné spolupráci nebo i pro srovnávací analýzu stavebního venkovského dědictví tohoto specifického segmentu zemědělské krajiny.

Krajiny s rýžovými poli a terasami

Rýže je dalším zástupcem původně divokých rostlin, které byly člověkem domestikovány. Reprezentuje nejdůležitější obilovinu Asie, někde jsou získávány dvě až tři sklizně do roka. V současnosti najdeme rýžová pole také v Africe, Americe, Austrálii, a dokonce i v Evropě.

Rýže se pěstuje na zaplavovaných či zavodňovaných polích. Pro kvalitní podmínky produkce jsou vytvářeny i různé zavlažovací kanály a hráze. Vybudování celého systému je pracné a nákladné, a proto se na polích rýže pěstuje opakovaně, podobně jako u chmelnic nebo vinic. Při pěstování rýže v kopcovitém terénu se rýžová pole zřizují terasovitě nad sebou. Právě terasově řešená rýžová pole jsou vizuálně výraznou součástí kulturní zemědělské krajiny, se zastoupením i na Seznamu světového dědictví dosud dvěma příklady produkčních krajiny.

Vizuálně velice působivé jsou rýžové terasy filipínských Cordiller,⁴⁹ které jsou pokládány za zcela ikonickou krajinu tohoto typu, a jsou proto

i bohatě dokumentované.⁵⁰ Jsou příkladem kontinuálně se vyvíjející kulturní krajiny, jejíž původ se na Filipínách datuje do doby před dvěma tisíci lety. Z rozsáhlé oblasti rýžových teras bylo na Seznam světového dědictví zapsáno pět krajinných celků. Síť kanálů a příkopů podél teras umožňuje rovnoměrné rozložení objemu vody sbírané z lesů a horských území na terasy pod nimi (obr. 16).

Kulturní krajina rýžových teras Honghe Hani v Číně⁵¹ v jižním Yunnanu se rovněž vyznačuje velkolepými terasami, které tvoří kaskádovitě soustavy na svazích pohoří Ailao. Komplexní systém kanálů zde přivádí vodu k terasám ze zalesněných horských vrcholů. Světové dědictví reprezentuje integrovaný zemědělský systém, který kromě primární plodiny (rýže) zahrnuje chov buvolů, skotu, kachen, ryb a úhořů a jako mimořádná univerzální hodnota bylo oceněno právě toto komplexní hospodaření. V obou případech krajiny s rýžovými poli je součástí OUV i tradiční kultura místních etnických skupin.

Krajiny s tabákovými plantážemi

Tabákové listy pěstované na tabákových polích jsou jednou z mála zemědělských plodin, která podobně jako chmel, rýže nebo čaj vyžaduje po sklizni pečlivé sušení. Tabák je jednolletá rostlina, kterou lze pěstovat i v méně úrodné půdě, takže v klimaticky příhodných oblastech pro farmáře představuje vítanou plodinu. Sklizeň se provádí průběžně v průběhu dvou až čtyř měsíců, kdy se z každé rostliny postupně sklízí dva až čtyři listy, tak jak dozrávají, a tím se odlišuje od jednorázové sklizně např. chmele, hroznů, agáve či cukrové třtiny. Po sklizni nastupuje složitý proces sušení, které probíhá hned ve venkovském zázemí polí. Sušení tabákových listů má několik forem⁵² a trvá několik týdnů, nadále je přitom preferováno sušení přirozenou cestou; sušení je ale odlišné například od naklá-

dání s chmelovými hlávkami, již s ohledem na rozměry listů a jejich postupný sběr.

Na Seznamu světového dědictví reprezentuje tradici pěstování tabáku kubánské Údolí Vinales,⁵³ kde je udržována – resp. cíleně obnovena – manuální sklizeň tabákových listů (obr. 17). V případě této kubánské lokality se nevyskytuje skutečná městská krajina, jež by sama o sobě byla významným rozsáhlejším celkem se stavebními specifiky ve spojení s tabákem a dávala by jméno některému z tabákových výrobků.

Krajiny s agáve

Agáve je mnohaletá rostlina, u nás známá hlavně jako okrasná pokojová rostlina, v letním období pěstovaná i venku. Hlavní užitné vlastnosti agáve jsou dlouhodobě využívány v jižních a západních Spojených státech, a zejména ve

■ Poznámky

49 World Heritage Centre, *The List: Rice Terraces of the Philippine Cordilleras*, dostupné z: <https://whc.unesco.org/en/list/722>.

50 Velkolepý rozměr člověkem formované krajiny představuje například video rýžových terasovitých polí na Filipínách, viz National Geographic: Explore the Emerald Rice Terraces of the Philippines, dostupné z: <https://www.nationalgeographic.com/travel/world-heritage/article/philippine-rice-terraces>, vyhledáno 14. 1. 2024.

51 World Heritage Centre, *The List: Cultural Landscape of Honghe Hani Rice Terraces*, dostupné z: <https://whc.unesco.org/en/list/1111>, vyhledáno 14. 1. 2024.

52 Sušení přirozenou cirkulací vzduchu, horkým vzduchem, na slunci, dokonce i s pomocí ohně, kdy jde spíše o určité „uzení v kouři“. Viz také Vladimír Kubánek, *Tabák a tabákové výrobky*, Brno 2011, s. 32–38.

53 World Heritage Centre, *The List: The Viñales Valley*, dostupné z: <https://whc.unesco.org/en/list/840>, vyhledáno 14. 1. 2024.

Střední a Jižní Americe; zcela symbolická je pro Mexiko, kde roste i přirozeně. Kromě hlavního plodu ananasového tvaru (doslova „agave pineapple“) byla využívána pro mnoho účelů – například jako surovina pro papír, silné listy pro krytinu venkovských obydlí, bodliny jako jehly a špendlíky, dokonce byl konzumován i kořen agáve, pokud byl dobře zpracován.

Nejznámějším koncovým produktem z agáve je alkoholický nápoj tequila, který je i základem mexického statku světového dědictví s názvem *Krajina agáve a dochovaná historická průmyslová zařízení v Tequille*.⁵⁴ Jméno krajiny je odvozeno od sopky, na jejímž úpatí v údolí řeky Rio Grande produkční krajina leží. Rostlina je zde již nejméně 2 tisíce let využívána k výrobě kvašených nápojů a látek, od 16. století zejména k výrobě zmíněného alkoholického nápoje. Dnes je kultura agáve vnímána i jako součást národní identity. Krajina s agáve je (podobně jako chmelářské krajiny) založená na dělbě mezi pěstováním agáve v krajině a jejím koncentrovaným zpracováním, jež v případě mexické krajiny představují tři významná města: Tequilla, Arenal a Amatitan. Primárními zpracovateli agáve až do výsledného nápoje byly ještě v polovině 19. století rodinné farmy (*haciendas*).⁵⁵ Až s růstem vývozu a obchodu a společenskými změnami byly zřízeny velké destilárky, hlavně v uvedených městech, což vedlo k úpadku některých venkovských oblastí z hlediska produkce lihoviny; pěstitelé se obecně začali koncentrovat na dodávky surovin pro města. Po změnách souvisejících s desetiletími mexické revoluce byla ve 20. letech 20. století půda spojená s haciendami znovu přidělena pracovníkům na komunitním základě nebo byla privatizována.

Krajiny s kávovníkovými plantážemi

Kávovník je stálezelený keř nebo strom poměrně náročný na mikroklima,⁵⁶ ale i na množství ruční práce spojené se získáním výsledného obchodovaného produktu⁵⁷ (v tom je podobný chmelu, vinným hroznům, sběru čajových i tabákových listů). Kávovník dorůstá výšky 5–10 metrů a pěstuje se ve více než padesáti zemích světa, většinu celkové světové produkce vytváří Latinská Amerika. Pěstování a zpracování kávy vyžaduje naprosto odlišné technologické přístupy oproti pěstování a zpracování hlávek chmele, i vizuální podoba krajiny s kávovníky je zcela odlišná.

Krajiny s kávovníky na Seznamu světového dědictví nejlépe reprezentuje *Kulturní krajina s kávou* v Kolumbii.⁵⁸ Je to plošně rozsáhlá série šesti zemědělských krajin na západě Kolumbie,

16

mezi něž patří i 18 městských center na úpatí západního a středního pohoří Andy. Konfigurace vesnic, měst i vlastních plantáží reaguje na svažité krajinny reliéf. Kolumbijská památka světového dědictví, podobně jako výše zmíněné s agáve, reprezentuje produkci těsně spojenou s venkovským životem na bázi rodinných farem produkujících kávu.

Oproti tomu první kávové plantáže na jiho-východě Kuby jsou kulturní krajinou již „archeologické povahy“, neboť ilustrují etapu produkce kávy v koloniálních podmínkách od 19. do začátku 20. století.⁵⁹ Specifika postupu zpracování kávy, který pro loupání bobulí v mokrému procesu na Kubě vyvinuli Francouzi, byla poněkud odlišná od současného; pro omývání sklizených bobulí byla vybudována složitá vodohospodářská infrastruktura z nádrží, akvaduktů a viaduktů, které jsou stále v krajině viditelné. Ta zahrnuje i reliktu dopravní sítě horských silnic a mostů, které propojovaly plantáže mezi sebou i s místy vývozu kávy.

Krajiny s kakaovníkovými plantážemi

Kakaové boby, ze kterých se vyrábí kakao, se získávají z bobulí, jež rostou přímo z kmene nebo tlustších větví stálezeleného stromu s názvem kakaovník. Kakaovník pochází z tropických oblastí Jižní Ameriky, v současnosti ale roste v tropech celého světa. Dorůstá v pralese do výšky 15 m, na plantážích je ponecháván k růstu do výšky 10 m. Plody zrají přibližně 6 měsíců, na plantážích je většinou jedna hlavní sklizeň a několik mezisklízí.

Na Seznamu světového dědictví dosud krajina spojená s pěstováním kakaových bobů a produkcí kakaa zastoupena není, již od roku 2002

pod názvem Hacienda Chuao (Plantáže Chuao) ale deklaruje nominační záměr Venezuela.⁶⁰ Kraj Chuao leží uprostřed hor s omezeným dopravním

■ Poznámky

54 World Heritage Centre, *The List: Agave Landscape and Ancient Industrial Facilities of Tequila*, dostupné z: <https://whc.unesco.org/en/list/1209/>, vyhledáno 14. 1. 2024.

55 S odkazy na další bohatou literaturu viz Wikipedia: *Hacienda*, dostupné z: <https://en.wikipedia.org/wiki/Hacienda>, vyhledáno 14. 1. 2024.

56 Pro svůj optimální vývoj potřebuje kávovník stálou teplotu ovzduší kolem 20 °C, dostatek slunečních dnů, ale i deště. Ideálním prostředím je pro něj oblast zhruba mezi 23. severní a 25. jižní rovnoběžkou ve více kontinentech, která dostala příhodný název „kávový pás“.

57 Zralé kávové bobule jsou v době sběru obaleny oplodím; česáči je ručně ukládají do košů, poté se třídí, myjí a odstraňují se plevy a nečistoty. Omytá zrnka se nechávají dlouho sušit na slunci nebo v obrovských sušárnách. Kávu je během sušení nutno důkladně prohrabovat. Zhruba po třech týdnech sušení se bobulky oloupají tak, aby zůstalo už jen kávové zrnko, dále pro vlastní kávu upravované v pražárnách.

58 World Heritage Centre, *The List: Coffee Cultural Landscape of Colombia*, dostupné z: <https://whc.unesco.org/en/list/1121>, vyhledáno 14. 1. 2024.

59 World Heritage Centre, *The List: Archaeological Landscape of the First Coffee Plantations in the South-East of Cuba*, dostupné z: <https://whc.unesco.org/en/list/1008>, vyhledáno 14. 1. 2024.

60 World Heritage Centre, *The List: The Chuao Plantation*, dostupné z: <https://whc.unesco.org/en/tentative-lists/1635/>, vyhledáno 14. 1. 2024.

17

spojením, v kakaovém „sektoru“ je zaměstnána významná část obyvatel; první zmínky o zdejších zemědělských farmách a plantážích jsou již z 16. století. Pro získání kvalitních kakaových bobů v jinak suché oblasti několikrát ročně zavlažují plantáže odkloněním proudu řeky, pramenící v okolních horách. Výrobní aktivity a sociální život se odvíjejí okolo historických budov (například boby jsou tradičně sušeny na náměstí před kostelem Plaza de Secado). Zároveň se v oblasti udržují specifické techniky spojené s obděláváním půdy a sklizní, fermentací a sušením. Zvažovaná nominace má i významné etnické atributy: příslušníci komunity jsou následovníky otroků z Afriky, kteří si uchovali svou kulturu, zpívání tradičních písní během sklizně (*Los Diablos Danzantes*) figuruje od roku 2012 na Reprezentativním seznamu nemateriálního kulturního dědictví lidstva.

Krajiny s čajovníkovými plantážemi

Prekvapivě až v roce 2023 byla na Seznam světového dědictví poprvé zapsána zemědělská krajina reprezentující tak významnou plodinu, jakou je čaj. Bezpochyby k tomu přispěla i obsáhlá kolektivní tematická studie expertů ICOMOS o krajinách čaje v Asii.⁶¹

Čajovník je další rostlinou – podobně jako chmelová réva – vyšlechtěnou díky po generace předávaným vědomostem a dovednostem místních obyvatel. Je to stálezelená rostlina pěstovaná jako keř nebo strom na plantážích, vyhovují mu však pouze určité klimatické a přírodní podmínky, v tomto případě především v tropických a subtropických oblastech. Nejvíce čajových plantáží se nachází v Číně, Japonsku, Indii, Vietnamu, na Cejlonu, Jávě a Sumatře. Sklizeň čajo-

vých listů probíhá několikrát do roka, sběr lístků je postupný a krajina čajových plantáží tak má významnou vizuální stabilitu. Čajovník ke svému růstu nepotřebuje konstrukční podpory. Jakkoli by se zdálo, že jde o téma s chmelařskými krajinami zcela nesrovnatelné, můžeme najít také styčné body. V tradiční sklizni čaje se vyžaduje (stejně jako dříve u chmele) vyšší podíl ruční práce a obdobná je první fáze procesu zpracování obou plodin po sklizni, kdy je nutné obě sklizené plodiny rychle usušit.

Staré čajové plantáže v pohoří Jingmai⁶² v Číně představují krajinu s velkými a po staletí kultivovanými plantážemi čaje. Tato krajina se nachází v horské oblasti a kombinuje části se starými čajovníkovými stromy prorůstajícími lesním ekosystémem s terasovitými čajovými plantážemi. Leží zde i vesnice s dochovanou vernakulární architekturou a v území je dodnes živá bohatá lidová kultura.

Krajiny s olivovými háji

Olivovník je dlouhodobě jedním z pilířů zemědělství středozemní oblasti, společně s vinou révou a obilím. Je to teplomilný, výjimečně dlouhověký strom se stále zelenými stříbrnými listy, který se díky své schopnosti přizpůsobit se tvrdým podmínkám suchého a horkého léta objevuje na různých typech stanovišť. Z plodů se získává především velmi kvalitní olej, jsou i oblíbenou pochutinou.

Olivové plantáže a olivové háje tvoří rozsáhlé spojitě plochy v různě zvláště krajině, v níž se díky obvykle pravidelnému rastru výsadby významně vizuálně uplatňují; ve svažitých krajinách se vyskytují i plochy se stromy vysázenými na terasách. S ohledem na to, že se olivy ne-

Obr. 17. Údolí Vinales, Kuba. Světovou hodnotu této krajiny spoluvytváří mimořádná morfologie údolí, hlavní charakteristikou je krajina tabákových plantáží a související stavební dědictví. Foto: Ron Van Oers, 2007 (CC BY-SA 3.0 IGO Deed).

suší, přibližuje se způsob jejich zpracování po sklizni spíše ovocnářským postupům, vzdáleněji i vinařství. Zpracování oliv spočívá primárně v jejich lisování na olej, které se odehrává zpravidla již v regionu jejich pěstování, celé olivy různých velikostí jsou také předmětem úpravy pro trvanlivé využití, tedy formou konzervace, skladování a obchodu.

Památka světového dědictví s dlouhým názvem *Palestina: země oliv a vinné révy – kulturní krajina jižního Jeruzaléma, Battir*⁶³ se nachází jihozápadně od Jeruzaléma mezi Nablusem a Hebronem. Krajina se skládá z řady hospodářsky využívaných údolí s charakteristickými kamennými terasami, z nichž některé jsou zavlažovány pro tržní zahradnickou produkci ovoce a zeleniny, zatímco jiné jsou suché a osázené révou a olivovníky. Terasové zemědělství oblasti je podporováno sítí zavlažovacích kanálů napájených podzemními zdroji. Na Seznam světového dědictví byla krajina zapsána v roce 2014 a zároveň v témže roce i na Seznam světového dědictví v ohrožení.⁶⁴

Španělsko plánuje nominaci pod názvem *Krajina olivových hájů v Andalusii*.⁶⁵ Nominace má doložit, že pěstování oliv je v regionu základem i pro tematicky široký rozvoj hospodářských činností, výzkumu a dalších odvětví: od výroby lisů na oleje až po turistické společnosti a veřejné služby.

■ Poznámky

61 Regina Durighello – Mónica Luengo, *Tea landscapes of Asia: A thematic study*, October 2021, dostupné z: <https://openarchive.icomos.org/id/eprint/2530/>, vyhledáno 14. 1. 2024.

62 World Heritage Centre, *The List: Cultural Landscape of Old Tea Forests of the Jingmai Mountain in Pu'er*, dostupné z: <https://whc.unesco.org/en/list/1665>, vyhledáno 14. 1. 2024.

63 World Heritage Centre, *The List: Palestine: Land of Olives and Vines – Cultural Landscape of Southern Jerusalem, Battir*, dostupné z: <https://whc.unesco.org/en/list/1492>, vyhledáno 14. 1. 2024.

64 Příslušné rozhodnutí Výboru pro světové dědictví 38 COM 8B.4, dostupné z: <https://whc.unesco.org/en/decisions/6089>, vyhledáno 14. 1. 2024.

65 World Heritage Centre, *Tentative Lists: The Olive Grove Landscapes of Andalusia*, dostupné z: <https://whc.unesco.org/en/tentativelists/6169/>, vyhledáno 14. 1. 2024.

Obr. 18. Datlové palmy v oáze Al Ain, významná součást obrazu části sériové památky světového dědictví, Spojené arabské emiráty. Foto: Martin Horáček, 2015.

K tradici pěstování a zpracování oliv se také hlásí Turecko, jež má na Indikativním seznamu téma s názvem *Průmyslová krajina Ayvalık*.⁶⁶ Ayvalık je obchodní přístav, jehož činnost je od 19. století založena právě na olivovém průmyslu, což se odráží i ve struktuře města. Lokalita je popisována jako doklad živého svědectví tradic pěstování oliv, produkce olivového oleje a doplňkové výroby mýdel. Ve městě je dvacet industriálních komplexů, jejichž budovy sloužily výrobě olivového oleje a olivového mýdla i skladování. Jejich valná část byla funkčních od 19. století až přibližně do roku 1970.⁶⁷

Datlové palmy a datlové háje

Datlové palmy jsou pro kvality plodů oceňovány od starověku. Díky jejich dlouhodobému úmyslnému vysazování není možné přesně určit území původního přirozeného výskytu; předpokládá se, že původně mohly růst v pouštních oázách severní Afriky, v okolí Perského zálivu a Mezopotámii (Iráku). Palma je krajinářsky velmi výrazná, protože dorůstá až do výše asi 23 metrů a končí korunou dlouhých zpeřených listů. V Evropě se datlová palma pěstuje hlavně jako okrasný strom promenád podél středomořských břehů. Vlastní plody se dle druhu palmy i podle podmínek k pěstování liší tvarem, velikostí, barvou, kvalitou a konzistencí dužiny.

Produkční krajiny s datlemi nejsou zatím zastoupeny ani na Seznamu světového dědictví, ani na Indikativních seznamech. Je na něm však zapsáno krajinářsky zajímavé území Krajina palmových hájů ve španělském městě Elche.⁶⁸ Jedná se o jediný palmový háj na celém evropském kontinentu.⁶⁹ Struktura města Elche se ve středověku vyvíjela po vzoru medin a opevněných měst s palmovými sady, napájenými vodními kanály podél karavanních cest islámských zemí. Tato krajina je ceněna jako pozoruhodný příklad raného zavedení zemědělsky výnosného druhu z jednoho regionu do druhého a dokládá významnou epizodu v historii Iberského poloostrova (obr. 18).

Závěrem

Tato studie sledovala nejrůznější kulturně-historické i vizuální aspekty produkčních zemědělských monokulturních krajin a nakládání s plody ve vztahu ke krajinám s chmelnicemi, abychom si uvědomili, jak specifické a zajímavé téma na Seznam světového dědictví přinesl *Žatec a krajina žateckého chmele*.

Výjimečná hodnota řady zemědělských krajin, kterým byl přiznán mezinárodní kulturně-

18

-historický význam, často zahrnuje různé tradice spojené se sezónními fázemi pěstování a nese i etnologické aspekty. Místní pěstitelé jsou si většinou vědomi významu staletých tradic bez složité mechanizace a zájem o udržení kvality produkce je vede až k obnovování tradičních postupů, při nichž jsou například plodiny opět sklizeny manuálně, s co nejmenším využitím mechanizace, jinde v těchto zemích běžně užívané. Dokládá to i vědomí hodnot, které spočívají v udržování znalostí předchozích generací, a tedy i určité potřebné synergii ochrany hmotného i nehmotného dědictví. Bezpochyby je důležitou součástí pečlivá dokumentace tradičních postupů, existence odborně vedeného tematického muzea a návštěvnického centra s dostatkem informací, v optimálním případě i udržování či rekonstrukce části krajiny, kde jsou představeny starší postupy pěstování a zpracování. Takto byla proto přímo v Žatci nedávno vytvořena ukázka tyčové chmelnice (tzv. tyčovky). Ta byla pro pěstování chmele využívána mnohde ještě na počátku 20. století a na jejím příkladu lze názorně pochopit rozdíl, jaký nastal v posunu k novodobým konstrukcím ze sloupů a drátů (obr. 19).

Pro další výzkum kulturních krajin zemědělské povahy může být inspirující poznání, že i zdánlivě zcela odlišné produkty zemědělství v různých regionech a různých klimatických podmínkách mají četné podobné aspekty ve vztahu člověka ke krajině a poznání cílených úprav, pokud člověk potřebuje získat kvalitní produkci. Nelze přitom oddělit produkční plochy v krajině od sledování typologie staveb spojených s ná-

slednou úpravou plodiny předcházející obchodování s ní nebo její konzumaci, ať již na venkově nebo ve městech daného regionu. Například pro skladovací kapacity, a tedy související objekty je důležité, zda se produkce z polí odebírá postupně, nebo jde o jednorázovou sklizeň, a v jakém rozsahu navazují další zpracovatelské procesy.

Studie měla za cíl ukázat, jaké z produkčních zemědělských krajin se aktuálně na Seznamu světového dědictví nacházejí nebo jsou v přípravě na budoucí nominaci. Je zajímavé, že právě krajiny s vinicemi a nově s chmelnicemi hlavní potenciál Evropy pro tento typ nominací vyčerpaly, výjimkou jsou olivové háje. V ovocnářských krajinách (jistě paralele olivových hájů, rovněž s víceletými stromy) pěstitelé postupně přecházejí

■ Poznámky

66 World Heritage Centre, *Tentative Lists: Ayvalık Industrial Landscape*, dostupné z: <https://whc.unesco.org/en/tentativelists/6243/>, vyhledáno 14. 1. 2024.

67 Výstižnou charakteristiku přináší článek Aylin Öney Tan, *Food and Landscape: The Olive Groves of Ayvalık*, *Oxford Food Symposium*, June 2017, dostupný z: <https://www.oxfordsymposium.org.uk/food-and-landscape-the-olive-groves-of-ayvalik/>, vyhledáno 14. 1. 2024.

68 World Heritage Centre, *The List: The Palmeral of Elche*, dostupný z: <https://whc.unesco.org/en/list/930>, vyhledáno 14. 1. 2024.

69 Citace z hodnocení ICOMOS v roce 2000, viz World Heritage Centre, *The List: The Palmeral of Elche – Documents*, dostupné z: <https://whc.unesco.org/en/list/930/documents/>, vyhledáno 14. 1. 2024.

19

od klasických sadů na systémy s řadovými špalírovými výsadbami, které se při prvním pohledu podobají vinicím. Pěstování dalších typických plodin, jakými jsou brambory, obiloviny, cukrová řepa a některé další, nevytváří trvalé kultury, neboť se na polích obvykle střídají s jinými plodinami, v současnosti u nich zcela dominuje zemědělská velkovýroba a historické typické zpracovatelské areály (cukrovary, lihovary) prakticky zanikly. Hlavní poznatky z procesu nominace dědictví pěstování a zpracování chmele na Žatecku přesto mohou napomoci dalšímu rozvíjení typologie historické kulturní krajiny v okruhu produkčních krajín pro národní účely. Takový oborový výzkum již sledovaly i některé recentní projekty resortního aplikovaného výzkumu NAKI, ať již ukončeného nebo v různých kolektivech pokračujícího.

Nositelům jedinečnosti a *genia loci* jsou ovšem obvykle historické stavby související s danou produkcí. Právě vzájemně vizuálně podobné či zcela zaměnitelné krajiny obvykle určují měřítkem, stavebními a výtvarnými detaily jednoznačně svůj region. Vernakulární stavby – v naší literatuře většinou nazývané „lidové“ – přitom dlouhodobě patří mezi nejohroženější druh architektury, což v ještě větší míře platí pro drobné skladovací a výrobní objekty, které do ní patří. Jakkoli je uchovávaní venkovských staveb (typologicky navíc v našem prostředí stále neúplně) v muzeích v přírodě chvályhodným procesem, právě v autentické poloze a obraze krajiny měly a mají nezastupitelnou úlohu.⁷⁰ Širší nahlížení na dědictví venkova, znalosti hospodaření, do-

klady vědomého využívání vlastností dřve planých rostlin, sledování jejich užitných vlastností a potřeb, související hospodářské i obytné stavby a celá sídla, reflektující zároveň místní stavební tradice a architektonické inspirace, i to vše může být považováno za kulturně-historické hodnoty, které památková péče nebo obecná ochrana přírody a krajiny ještě důsledně svými ochrannými režimy nepokrývají. Mezinárodně ceněné venkovské kulturní krajiny, včetně staveb dokládajících různé formy jejich zemědělského využívání, jsou proto velmi důležitým inspiračním bohatstvím, jež zvyšuje důraz na celostní péči o krajinu jako celek. Tato péče je významná jak z hlediska udržitelnosti a ohleduplnosti k jejím hodnotám, tak jako disciplína vyžadující mezioborovou spolupráci.

Sdílení zkušeností příbuzných resortů Ministerstva životního prostředí a Ministerstva zemědělství se k tomu nabízí zvláště proto, že například Národní zemědělské muzeum v posledních letech rovněž rozvíjí vědecko-výzkumné aktivity popisující tradice nakládání s krajinou a cenné know-how dřívějších hospodářů.

Je také vhodné krátce zmínit příbuznou aktivitu, jež má za cíl zviditelnit a chránit historické hodnoty a specifické dědictví zemědělských území z jiných pohledů: Pod záštitou Organizace spojených národů pro výživu a zemědělství (*Food and Agriculture Organization of the United Nations*, FAO) vznikl v roce 2002 koncept Globálně důležitých systémů zemědělského dědictví (GIAHS – *Globally Important Agricultural Heritage Systems*). Ten se od tradičního pojetí

Obr. 19. Žatec – areál někdejšího kapucinského kláštera. V edukační části zahrady byla vytvořena i chmelnice s tyčemi, ukazující starší formu chmelnic. Foto: Věra Kučová, 2019.

památkové péče liší hlavně tím, že sleduje celkový vývoj lidských společenství ve vztahu k jejich územím, tedy i ke kulturní nebo zemědělské krajině, ale také k celkovým biofyzikálním a širším sociálním prostředím. Aktuálně je na seznamu GIAHS 86 takových systémů ve 26 zemích různých regionů.⁷¹ Z přehledu je zjevné, že zatím nejde o globálně známé téma, neboť dominuje zastoupení několika asijských států; z Evropy zatím takový status úspěšně získaly hlavně země Středozeří (Španělsko a Itálie), zatímco státy střední Evropy absentují zcela, s výjimkou vloni na seznam zapsané krajiny v Rakousku.⁷²

Doufejme, že úspěšná nominace Žatecka a oživení popularity chmelařských krajín u nás pootevřely cestu k tomu, aby na tradiční zemědělskou krajinu bylo nově nahlíženo jako na zcela specifický typ krajinného dědictví, které formuje a posiluje lokální identitu. Tím také bylo poukázáno na chmelařství jako jedinečný druh zemědělské výroby, na niž je úzce navázáno jak zpracování, tak obchod s komoditou, která odedávna vyžadovala vysoce organizovanou součinnost mezi venkovským a městským prostředím jedinečného charakteru.

Ing. arch. Věra KUČOVÁ
NPÚ, Generální ředitelství v Praze
kucova.vera@npu.cz

■ Poznámky

70 Řadu tezí k potřebě péče o vernakulární architekturu obsahuje například sborník Jana Berková (ed.), *Historická sídla v kulturní krajině*, Praha 2018.

71 Informace o programu a celkový seznam jsou dostupné zde: <https://www.fao.org/giahs/>, vyhledáno 25. 1. 2024.

72 Čína má 22 položek, Japonsko 15, Korejská republika 7, Islámská republika Írán 6. Z Evropy jich má nejvíce Španělsko (5).